

In de kustzone leven tal van soorten die beschermd zijn volgens het zwaarste regime van de Flora- en faunawet, zoals de zeehond.

NATUUR EN ECONOMIE IN DE KUSTZONE

OP ZOEK NAAR EEN NIEUW EVENWICHT

Veel van de meest waardevolle en meest natuurlijke natuur van Nederland is geconcentreerd in een brede, vrijwel aaneengesloten strook langs de kust: in de duinen, de Waddenzee en het Deltagebied. En de Noordzee sluit daar naadloos bij aan. Al die natuur is streng beschermd door nationale en Europese wet- en regelgeving. De kust is ook een brandpunt van menselijke activiteiten, van recreatie en toerisme tot stedelijk wonen, havens en industrie. Goed beschermde natuur en bloeiende economie verkeren hier vrijwel doorlopend in een spanningsveld. Daarmee is de hele kustzone een proeftuin voor de wijze waarop nieuwe projecten worden ontwikkeld, op effecten onderzocht en getoetst aan nieuwe, steeds veranderende wetgeving. In dit artikel geven we enkele voorbeelden die laten zien hoe hiermee kan worden omgegaan, op zoek naar een nieuw evenwicht tussen belangen.

Kees Vertegaal, Floor Heinis en Ronald Goderie

Wadden, zee, delta, duinen

De grootste, meest ongerepte en aaneengesloten natuurgebieden van Nederland zijn te vinden langs de kust. De Noordzee is ons grootste natuurgebied;

met een oppervlak van 57.000 km² is het Nederlands Continentaal Plat ongeveer 1,5 keer groter dan al het land bij elkaar. Langs de rand van Nederland liggen de duinen, een bijna aaneengesloten structuur van natuurgebieden van Rottumerplaat tot Cadzand, alleen onderbroken door grote zeearmen en riviermondingen. Het oppervlak van het Nederlandse duingebied beslaat circa 40.000 ha en is daarmee op land een van onze grootste natuurgebieden. Wanneer we kwelders meetellen gaat het om 50.000 ha, circa 1/3 van alle Nederlandse natuur op land. Alleen de Veluwe is vergelijkbaar in oppervlakte, maar veel minder gevarieerd. De getijdengebieden en estuaria van Waddenzee en Deltagebied omvatten in totaal 470.000 ha internationaal hoog gewaardeerde kustnatuur: 270.000 ha Nederlandse Waddenzee respectievelijk 200.000 ha Deltagebied, inclusief Voordelta en afgesloten zeearmen.

Gebieden met status(sen)

Al deze natuur is op grond van verschillende regimes beschermd. De hele Noordzee, alle duinen, estuaria en afgesloten zeearmen behoren tot de nationale Ecologische Hoofdstructuur EHS. In de laatste decennia van de vorige eeuw zijn veel gebieden aangewezen als Beschermd Natuurmonument: ongeveer vijftien duingebieden of delen van duingebieden, de Waddenzee inclusief de Dollard en enkele buitendijkse kwelders, de buitendijkse gebieden van het Haringvliet, een groot deel van de Oosterschelde en het Verdrongen Land van Saefthinghe. Die status overlapt gedeeltelijk met de status van de Vogel- en/of Habitatrichtlijngebieden, ook Speciale Beschermingszones of - zoals in de recent gewijzigde Natuurbeschermingswet 1998 - Natura 2000-gebieden genoemd. De Habitatrichtlijngebieden ontleen hun juridische status aan de 'aanmelding' ervan in Brussel. De formele aanwijzingsprocedures volgens de Natuurbeschermingswet 1998 starten in 2007. Vrijwel alle duingebieden zijn op dit moment Habitatrichtlijngebied, een aantal is tevens Vogelrichtlijngebied. Ook alle grote getijdengebieden, estuaria en afgesloten zeearmen zijn in hun geheel aangemeld als Habitatrichtlijngebied en geheel of gedeeltelijk aangewezen onder de Vogelrichtlijn. De Noordzeekustzone is ter hoogte van de Waddenzee en de Kop van Noord-Holland tot de 20 m dieptelijn aangewezen/aangemeld als Vogel- en Habitatrichtlijngebied. Ter hoogte van de het Deltagebied heeft de kustzone ook deze status, als onderdeel van de Voordelta. Het

grootste deel van de kustzone voor het Noord- en Zuid-Hollandse vasteland en de rest van het NCP hebben vooralsnog geen status als Natura 2000-gebied. Wel is het de bedoeling in het Nederlands deel van de Noordzee de Doggersbank, het Friese Front en de Klaverbank als Natura 2000-gebied aan te wijzen.

En dan zijn er ook nog soorten met status. In de kustzone komen tal van soorten voor die beschermd zijn volgens het zwaarste regime van de Flora- en faunawet (tabel 3/Bijlage 4 Habitatrictlijn). Gewone zeehond, noordse woelmuis en groenknolorchis zijn soms zelfs dubbel beschermd: door de Flora- en faunawet en, als soort met een instandhoudingsdoel, door de Natuurbeschermingswet 1998. Andere tamelijk algemene tabel 3-soorten in de kustzone zijn: zeezoogdieren, vleermuizen, zandhagedis en rugstreeppad. Langs de kust zijn daarnaast ongeveer 30 soorten van tabel 2 te vinden.

Natuur en economie, economie en natuur

Natte en droge natuur aan beide zijden van de kustlijn vormen samen een vrijwel aaneengesloten conglomeraat van waardevolle en streng beschermde natuurgebieden. Maar, net als op veel andere plaatsen op de wereld, is de Nederlandse kustzone ook een brandpunt van menselijke activiteit: er liggen steden, toeristenoorden, industriegebieden en havens. Duinen en dijken moeten ervoor zorgen dat laag Nederland niet onder loopt in tijden van storm en zeespiegelstijging. Meer dan in andere, landinwaarts gelegen natuurgebieden - vaak goed beschutte en gekoesterde enclaves, en eigendom van een natuurbeherende instantie -, gebeurt er langs, aan en voor de kust altijd van alles. Een kleine opsomming.

In de duinen zijn er veel relatief kleinschalige initiatieven op het gebied van recreatie, zoals aanleg van wandel- en fietspaden. Diverse kustplaatsen

De Groenknolorchis (*Liparis loeselii*), dubbel beschermde soort van natte duinvalleien.

FOTO: HANS VISSER/ZUID-HOLLANDS LANDSCHAP

DE AUTEURS

Kees Vertegaal (071 - 51 41 069, k.vertegaal@wanadoo.nl), Floor Heinis (035 - 69 89 532, fheinis@hwe.nl) en Ronald Goderie (024 - 32 43 857, megaron@xs4all.nl) zijn zelfstandig ecologisch adviseur; sinds 2000 hebben zij een vast samenwerkingsverband. Zij leveren onder andere bijdragen aan grote projecten in de kustzone als Maasvlakte 2, Verdieping Westerschelde, Westerschelde Containerterminal, diverse kustversterkingen en windparken op zee.

(Velsen, Katwijk) willen nieuwe wegen aanleggen door de aangrenzende duinen. Bij Hoek van Holland wordt gewerkt aan de bouw van een nieuw toeristisch centrum annex woonwijk (Waterwegcentrum Hoek van Holland). In duingebied Solleveld (bij Den Haag) is in 2005 de drinkwater productie uitgebreid. Op veel plaatsen worden plannen voor versterking van de kust voorbereid in het kader van het project Zwakke Schakels. Ook zijn er volop plannen voor natuurherstel, op zichzelf soms forse ingrepen: aanleg van verstuiwingen, vernattingsprojecten, herstel van open vegetatie door verwijderen van bos, het uitzetten van wisenten, etc. In het Waddengebied zijn er plannen op het gebied van gaswinning en vaargeulverdieping en vormen van schelpdiervisserij (mosselzaad) zijn nog toegestaan. Ook in het Deltagebied speelt de schelpdiervisserij en wordt de vaargeul van de Westerschelde verdiept. Daarnaast zijn er vergevorderde plannen voor havenontwikkeling (Tweede Maasvlakte, Westerschelde Containerterminal), maar ook voor ontpoldering (langs de Westerschelde) en herstel van het getij in Haringvliet en Grevelingen. In de Voordelta is een zeereservaat gepland ter compensatie van de Tweede Maasvlakte. In de Noordzeekustzone zijn er naast de al langer bestaande schelpdier- en garnalenvisserij, strandrecreatie en kustsuppleties, plannen voor aanleg van kabels (BritNed, NorNed, kabels naar windparken), een gasleiding (Balgzand-Bactonleiding), marina's, gecombineerd met woningbouw (Petten, Katwijk) en kustuitbreiding (natuurcompensatieproject Duinen Delfland). Ook verder op de Noordzee nemen de economische activiteiten toe. Naast

de bestaande visserij en scheepvaart gaat het vooral om grootschalige windparken en grootschalige zandwinning, onder andere ten behoeve van de aanleg van de Tweede Maasvlakte.

Natuurwetgeving en m.e.r.-beoordelingskader

Op veel van de genoemde plannen en projecten in en rond streng beschermde kustnatuur rust een m.e.r.-plicht. De toetsing aan de Natuurbeschermingswet 1998 en aan de Flora- en faunawet wordt in dat geval vaak geïntegreerd in het MER. Voorbeelden zijn de MER's Maasvlakte 2, Westerschelde Containerterminal en verschillende MER's rond kustversterkingsprojecten. Soms wordt het MER wat betreft natuur zelfs geheel beperkt tot juridisch relevante soorten en habitats. Andere, beleidsmatig wel belangrijke aspecten blijven dan buiten beeld. Wij geven daarom de voorkeur aan een bredere opzet waarin soorten, habitats en andere juridisch bepaalde parameters worden ingebed in een beoordelingskader op basis van de hoofdcriteria waarop natuur- en waterbeleid en natuurwetgeving terug te voeren zijn. Deze hoofdcriteria zijn:

- Behoud en/of herstel van nationale en internationale diversiteit van ecosystemen (kortweg: '(inter)nationale diversiteit ecosystemen').
- Behoud en/of herstel van nationale en internationale diversiteit van soorten (kortweg: '(inter)nationale diversiteit soorten').
- De mate waarin een ecosysteem natuurlijk functioneert (kortweg: 'natuurlijkheid').

Slikken van Oostvoorne behoort tot Natura 2000-gebied Voordelta.

CUMULATIEVE EFFECTEN

Volgens de Natuurbeschermingswet 1998 (art. 19f) moet voor een project een passende beoordeling worden opgesteld indien dit 'afzonderlijk of in combinatie met andere projecten of handelingen' significante gevolgen kan hebben voor een gebied. De term 'cumulatieve effecten' komt als zodanig niet in de wet voor. Er bestaan verschillende interpretaties. Ons inziens gaat het om alle effecten die een soort of habitat met een instandhoudingsdoelstelling kunnen beïnvloeden. Effecten van het initiatief en van andere projecten of handelingen moeten worden gesommeerd; vervolgens moet worden nagegaan in hoeverre effecten van verschillende projecten elkaar versterken (bijvoorbeeld via een ecologisch mechanisme) of juist geheel of gedeeltelijk overlappen (één bepaald dier of één bepaalde vierkante meter habitat kan maar eenmaal verloren gaan). Bij de beoordeling van cumulatieve effecten in een passende beoordeling moet rekening worden gehouden met de instandhoudingsdoelen van het betreffende Natura 2000-gebied. Dit betekent dat de mogelijke invloed van andere projecten of handelingen in het gebied als geheel in beschouwing moet worden genomen. In grote gebieden als de Waddenzee, Voordelta of Westerschelde is het een forse inspanning om dit compleet in kaart te brengen, ook al omdat rekening moet worden gehouden met externe werking. Een inperking is mogelijk als het initiatief zelf slechts invloed heeft op één of enkele soorten of habitats met een instandhoudingsdoelstelling; projecten of handelingen zonder invloed op die soorten of habitats kunnen dan buiten beschouwing blijven. Op zichzelf is duidelijk dat cumulatieve effecten in een passende beoordeling in beschouwing moeten worden genomen. Hoe vervolgens met de resultaten moet worden omgegaan is nog niet helemaal duidelijk.

De twee eerstgenoemde criteria hebben betrekking op de meest 'klassieke' noties van natuurbehoud: de bescherming van soorten en habitats die zeldzaam zijn en/of sterk zijn afgenomen en daardoor dreigen uit te sterven, in Nederland (nationaal) of in Europa of zelfs op wereldschaal (internationaal). Het derde, natuurlijkheid, heeft betrekking op de notie dat natuur primair een fenomeen is dat zich zonder directe menselijke bemoeienis afspeelt, en daarmee wezenlijk verschilt van primair door mensenhand bepaalde systemen, zoals (intensief gebruikt) agrarisch gebied, heem- en dierentuinen¹. In deze opzet krijgen zowel wettelijk beschermde soorten en habitats als soorten en habitats die 'alleen' op beleidsmatige gronden van belang zijn een plaats. Voor het geheel van door Flora- en faunawet beschermde soorten, soorten waarvoor een instandhoudingsdoelstelling geldt in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998, Rode Lijstsoorten, doelsoorten uit het Handboek Natuurdoeltypen en eventuele andere beleidsmatig relevante soorten gebruiken we de overkoepelende term 'aandachtssoorten'. In de meeste hoofdstukken in het MER kunnen deze soorten samen worden behandeld; in de concluderende paragrafen

Buntgrasvegetatie behoort tot prioritair habitattypen 2130 'Grijze duinen'.

wordt vervolgens ingegaan op de beoordeling en toetsing op grond van de afzonderlijke verschillende beschermingsregimes door alleen de effecten op de betreffende soorten in ogenschouw te nemen.

Zorgvuldigheid voorop

De vrees van initiatiefnemers voor de mogelijke gevolgen van de natuurwetgeving is niet helemaal ongegrond. Er zijn de afgelopen jaren ook in de kustzone enkele grote projecten – al of niet tijdelijk – stukgelopen op de overwegend uit Brussel afkomstige natuurwetgeving. Voorbeelden zijn de Tweede Maasvlakte, de Westerschelde Containerterminal en een bungalowpark bij de Ruijgenhoek (Noordwijkerhout). Het is duidelijk dat door de mogelijke juridische implicaties nu veel hogere eisen moeten worden gesteld aan effectenonderzoek. Op dit moment is de realisering van projecten in en rond streng beschermde natuurgebieden onmogelijk zonder een zorgvuldige aanpak van de ecologische aspecten. Het gaat hierbij in de eerste plaats om onderzoekstechnische aspecten. Basisgegevens over het voorkomen van beschermde soorten en habitats dienen op deskundige wijze te

¹ 'Natuurlijkheid' is als m.e.r.-beoordelingscriterium alleen zinvol als het niet dichotoom (wel of niet natuurlijk), maar gradueel wordt opgevat, bijvoorbeeld op een schaal van 0 tot 100%.

PROCENTUELE VERANDERINGEN ALS MEETLAT BIJ BEOORDELING VAN SIGNIFICANTIE

Een van de kernbegrippen in de Habitatrichtlijn en nu in de Natuurbeschermingswet 1998 is het begrip significante gevolgen. In de wet wordt niet duidelijk omschreven wat daaronder moet worden verstaan. Om de beoordeling in enige mate te objectiveren zijn bij de toetsing aan de Habitatrichtlijn van de voorgenomen aanleg Maasvlakte 2 in 2001 - als een van de eerste grote projecten in Nederland - drempelwaarden gekozen. De drempelwaarden werden uitgedrukt als percentage van het totaal in het Natura 2000-gebied Voordelta aanwezige aantal exemplaren van een soort of het oppervlak van een habitatype. Een afname van 1 procent of minder werd als niet significant beoordeeld, een afname van 5 procent of meer als significant. Bij een verwachte afname tussen 1 en 5 procent werd de beoordeling afhankelijk gesteld van bijkomende overwegingen, zoals de mate van bedreigheid en het al of niet prioritair zijn van een soort of habitat.

Onder invloed van ervaringen met andere projecten is het inzicht gegroeid dat deze drempelwaarden - als ze al op deze manier kunnen worden toegepast - nuancering behoeven. In de eerste plaats moet onderscheid gemaakt worden in veranderingen in habitatareaal enerzijds en populatieomvang van soorten anderzijds. Een blijvend verlies van habitat heeft een meer definitief karakter en werkt in principe evenredig door op alle soorten en kenmerken. De omvang van een populatie wordt in het algemeen door een complex van factoren beïnvloed en blijkt van nature aan schommelingen onderhevig. In de tweede plaats is het wenselijk de factoren die de beoordeling in het grijze gebied tussen 1 en 5 procent bepalen te benoemen en ook hier de beoordeling te objectiveren. Dit heeft geleid tot een aangepaste versie van de eerder bij Maasvlakte 2 gebruikte drempelwaarden. Deze zijn toegepast bij de beoordeling van effecten van het project Kustversterking Voorne en - informeel - gepresenteerd aan ambtenaren die in Zuid-Holland belast zijn met de vergunningverlening volgens art. 16 en 19d van de Natuurbeschermingswet 1998. Deze drempelwaarden zijn vermeld in onderstaande tabel.

verwachte afname oppervlak habitats	significant effect bij
• prioritaire habitats	> 0,1%
• Europees belang groot en/of staat van instanding in Nederland ongunstig en/of bijdrage gebied aan Nederlands areaal groot en/of verbeteringsopgave	> 1%
• overige	> 2%
verwachte afname populatie soorten	significant effect bij
• prioritaire soorten Habitatrichtlijn en vogelsoorten Bijlage 1 Vogelrichtlijn	> 1%
• Europees belang groot en/of staat van instanding in Nederland ongunstig en/of bijdrage gebied aan Nederlandse populatie groot en/of verbeteringsopgave	> 2%
• overige	> 5%

zijn verzameld en gedocumenteerd en ze moeten een goed beeld geven van de actuele situatie. Het effectenonderzoek moet compleet zijn, een beeld geven van onzekerheidsmarges, rekening houden met cumulatieve effecten (zie kader 1) en de 'toets der wetenschappelijke kritiek' kunnen doorstaan. Ook de rapportage dient zorgvuldig te gebeuren, met aandacht voor de juiste formuleringen en vermelden van alle juridisch relevante conclusies, ook als die triviaal zijn.

Tegelijkertijd is zorgvuldigheid vereist ten aanzien van het besluitvormingsproces waarin het effectenonderzoek een rol speelt. Aan initiatiefnemers en bestuurders moet in een vroeg stadium duidelijk worden gemaakt dat Nederland weliswaar niet 'op slot zit' maar dat in of rond streng beschermde gebieden niet alles mogelijk is. Er moet voldoende aandacht zijn voor minder schadelijke alternatieven en mitigerende maatregelen. Bij onvermijdelijke effecten moeten 'dwingende redenen van groot openbaar belang' worden aangetoond en moet - tijdige - compensatie worden voorbereid.

Het is daarom noodzakelijk het effectenonderzoek zoveel mogelijk te integreren in het proces van ontwerpen en besluitvorming over het voorkeursalternatief. Het aantreffen van een streng beschermde soort of de (onverwachte) uitkomst van een deelonderzoek kan een wezenlijk ander licht werpen op de haalbaarheid van (delen van) een project. Zo is in het project Kustversterking Voorne de keuze voor een zeewaartse oplossing mede bepaald door het gegeven dat deze geen significante effecten zou hebben en andere alternatieven wel.

Onzekerheid werkt verlamdend

De consequenties van de natuurwetgeving zoals deze zich grofweg na 1999 (het jaar van de korenwolf) heeft ontwikkeld zijn nog steeds niet volledig duidelijk. Het lijkt nog steeds mogelijk dat projecten worden stilgelegd en sterk vertraagd raken door 'enge beestjes'. Initiatiefnemers zijn huiverig om risico's te nemen en de deur op een kier te laten staan voor juridisch onderlegde bezwaarmakers. Ook adviseurs en ambtenaren lijken soms verlamd door de vrees voor onverwachte wendingen, en het spelletje 'zwartepieten' dat daar onvermijdelijk op volgt. Nieuwe wet- en regelgeving werpt haar schaduw vooruit. Vervolgens wordt de publicatie van nieuwe wetgeving, algemene maatregelen van bestuur, brieven van de Minister en dergelijke afgewacht voordat nieuwe stappen gezet worden. Als gevolg hiervan verloopt het besluitvormingstraject rond grote projecten, ook los van uitspraken van de Raad van State, vaak moeizaam. Voorbeelden hiervan in de kustzone zijn de Tweede Maasvlakte, de Westerschelde Containerterminal en het Waterwegcentrum Hoek van Holland, hoewel bij deze projecten ook andere factoren een rol spelen. En hoe langer een project duurt, hoe meer veranderingen kunnen optreden in de context die tot extra vertraging leiden. Het kan daarbij gaan om wijzigingen in de wetgeving, het verouderen van basisgegevens, nieuwe informatie over tot dan toe onbekende effecten (licht, onderwatergeluid), maar ook om veranderingen in personele samenstelling, het verlopen van eerder verworven draagvlak, etc.

Stof is nog niet neergedaald

Over de wijze waarop het Ministerie van LNV de Flora- en faunawet (uit 2002) wil toepassen ontstaat geleidelijk aan de nodige duidelijkheid. De vrijstellingsregeling van februari 2005 biedt een goed houvast en er zijn afspraken gemaakt met onderzoeksbureaus over de wijze waarop versprei-

Zeereep (habitattype 2120 'Witte duinen') Voornes Duin. Op de achtergrond het Rotterdams havengebied.

dingsgegevens over beschermde soorten worden verzameld. Vragen blijven er ook nog, bijvoorbeeld wat verstaan moet worden onder 'de gunstige staat van instandhouding', het belangrijkste toetsingscriterium bij het verlenen van ontheffingen. Meer onduidelijkheid is er over de in oktober 2005 in werking getreden wijzigingen in de Natuurbeschermingswet 1998. In 2007 starten de aanwijzingsprocedures van de Nederlandse Natura 2000-gebieden op basis van de gewijzigde Nb-wet. In november bleek dat de Minister van LNV Natura 2000-gebied 'Solleveld' wil uitbreiden met de Kapittelduinen, het duingebied bij Hoek van Holland. Dit kan gevolgen hebben voor enkele projecten in de omgeving. Bij Katwijk wil men de begrenzing van 'Meijndel en Berkheide' opschuiven tot aan de bebouwing. De aanleg van een nieuwe randweg, precies door dit extra stukje, kan hierdoor een probleem worden. Tot de procedures zijn afgerond blijft er onduidelijkheid over begrenzingen en instandhoudingsdoelen, en moet rekening worden gehouden met de manier waarop gebieden eerder zijn aangewezen, respectievelijk aangemeld onder de Vogel- en Habitatrichtlijn.

Andere punten van nog voortdurende onduidelijkheid zijn de definitie van 'verstoring en verslechtering', hoe het 'significant' zijn van effecten moet worden getoetst (zie ook kader 2), hoe onderzoek naar cumulatieve effecten moet worden aangepakt (zie ook kader 1) en welke eisen de provincies als vergunningverlener zullen stellen. Een opvallende ontwikkeling is dat in Zuid- en Noord-Holland en mogelijk ook in Zeeland de vergunningverlening primair op beleidsmatige overwegingen lijkt te worden gebaseerd, zonder scherpe toetsing aan juridische aspecten. Dit betekent dat toetsing van een aantal inhoudelijke aspecten feitelijk wordt overgelaten aan

Bestuursrechter of Raad van State. Welke jurisprudentie dit zal opleveren is nog niet te voorzien.

Dit alles neemt niet weg dat gezaghebbende juristen op het gebied van Europees natuurbeschermingsrecht als Backes en Verschuuren aangeven dat beschermde soorten en habitats geen probleem hoeven te zijn mits correct wordt omgegaan met een aantal eisen dat door de Europese en daaruit afgeleide Nederlandse wet- en regelgeving wordt gesteld. Tot het stof is neergedwarreld en er scherp, op jurisprudentie gebaseerd inzicht in deze eisen ontstaat, blijft het adagium 'zorgvuldigheid voorop'.

Naar een nieuw evenwicht

In de komende tijd zal er een nieuw evenwicht komen over de mate waarin en de wijze waarop nieuwe activiteiten in en rond beschermde natuur een plaats kunnen vinden, zowel in de kustzone als in de rest van Nederland. Nu al is duidelijk dat de natuur in Nederland beter beschermd is dan voorheen. Grote en kleine projecten in en rond natuurgebieden zullen met meer zorgvuldigheid en met (nog) meer respect voor natuurwaarden moeten worden gepland en vormgegeven. Sommige dingen zullen niet meer blijken te kunnen. Andere, kleine plannen zullen, mits zorgvuldig wordt gehandeld, kunnen worden ingepast. Grote, maatschappelijk belangrijke projecten blijven mogelijk, op voorwaarde dat aan alle voorwaarden wordt voldaan. Waar grenzen liggen zal geleidelijk duidelijker worden zodra aanwijzingsprocedures zijn afgerond en meer jurisprudentie ontstaat. Tot die tijd lopen initiatiefnemers, bevoegde gezagen, adviseurs en juristen op eieren. ■